

яшаш шаклини қонунлаштирган [12.13].

Бу уйларда киш фаслида сандал (танча)лардан фойдаланганлар. Сандал томонлари тенг тўрт оёқли курсидан иборат бўлиб, у асосан хонанинг ўртасига ўрнатилган. Сандал устига кўрпа, чойшаб ёпиб қўйилган. Воҳанинг Киштут, Хўжаасмин каби кишлоқларида эса доимий тураржой уйнинг тепа қисмидан мўри, яъни туйнук қўйилган ҳамда уйнинг ичида чой ва овқат тайёрланган. Туйнукдан тутун чиқиб, ҳаво янгиланиб, алмашиб турган[13].

Шунингдек, ҳовлида узум токлари кўтарилиб, «войиш» (ишжом) қилинган

ҳамда мевали ва баъзан эса мевасиз дарахтлар экилган. Баъзи ҳовлилар девор билан ўраб олинган. Кўпгина ҳолларда чўл ҳудудларда ярим ўтроқ тарзда яшовчи юз, кўнғирот, дўрмон аҳоли асосан бир хонали уйларда яшаган. Бу уйларни шамоллатиш учун олди ва орқа томонларидан «ярим кулоч» баландликда деворларини бир ёки икки жойидан тешилиб туйнук ясалган, уйлар дарчасиз ва тоқчасиз бўлган. Тадқиқ этилаётган даврда сандал ўчоқ киш фаслида бутун оиланинг асосий ўтириб суҳбатлашиш, овқатланиш, исиниш, жун титиш, урчук йигириш, қолаверса, ётиш учун ҳам асосий жой ҳисобланган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Турсунов С.Н. ва бошқалар. Сурхондарё тарихи. —Тошкент, 2004.
2. Нозилов Д. Чиғанок ичида марварид // Совет Ўзбекистони санъати. —Тошкент, 1981. —№ 9. —Б. 24.
3. Нозилов А.Д. Мастера школ горного зодчества Средней Азии. —Ташкент, 2001. —С. 144.
4. Турсунов С.Н. ва бошқалар. Сурхондарё тарих кўзгусида. —Тошкент, 2001.
5. Дала ёзувлари. 2021 йил. Шўрчи тумани Ялти, Тўла кишлоқлари.
6. Дала ёзувлари. 2021 йил. Узун тумани Хонжиза, Хўжаасмин кишлоқлари.
7. Устаев Ш. Дни недели в поверьях народов Южного Узбекистана / Труды Байсунской научной экспедиции. Вып. 3. —Ташкент, 2007. —С. 179-184.
8. Дала ёзувлари. 2022 йил. Денов тумани Сангардак кишлоғи.
9. Дала ёзувлари. 2022 йил. Денов тумани Ҳазорбоғ, Хайрабод кишлоқлари.
10. Воронина В.Л. Узбекское народное жилище // СЭ. —М., 1949. —№2. —С. 68.
11. Дала ёзувлари. 2023 йил. Сарийосиё тумани маркази.
12. Воронина В.Л. Народные традиции архитектуры Узбекистана. —М., 1963. —С. 13.
13. Дала ёзувлари. 2023 йил. Қумқўрғон тумани Чаёнтепа кишлоғи.

TURKISTONDA QOZILARNING YER-MULK ISHLARIGA OID MEYO'RIY TALABLAR TARIXIDAN

Karimov Kaxramon Sadikovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.,

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

qahramonjob876@umail.uz

<https://orcid.org/0009-0006-2397-8572>

UDK: 94(575.1)"18/19":347.995

Аnotatsiya: Maqolada turkiston o'lkasi mahalliy aholisiga Rossiya imperiyasi tomonidan mahalliy boshqaruvga kiritilgan huquqiy-meyo'riy talabalar va o'zgarishlar, yer-mulkka egalik qilish, sotish va sotib olish,

olti-sotti holatini rasmiylashtirish, vasiylik tartiblari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy boshqaruv, huquqiy-meyo'riy talabalar, yer-mulk, egalik qilish huquqi, vasiylik.

Аннотация: В статье представлены сведения о нормативно-правовых изменениях, внесенных Российской империей для местных жителей Туркестанской области, о владении, купле-продаже земли, узаконении шестипродажного статуса, порядке опеки.

Ключевые слова: местной самоуправлений, право-нормативные студенты, имущество, право собственности, попечительство.

Abstract: The article provides information on legal and regulatory changes introduced by the Russian Empire to local residents of the Turkestan region, ownership, sale and purchase of land, legalization of six-sale status, guardianship procedures.

Key words: local government, legal-normative students, property, right of ownership, guardianship.

Kirish. Sartiya (o'troq aholi) fuqarolarining sag'ir * (صغير) bolalariga va ularning mol - mulklariga vasiylar tayinlash har bir joyning o'z qozilariga taalluqlidir. Vasiyat masalalari xususida shu qozilarning ustidan syezd qozilari nazorat qilib turadilar[1].

Vasiylar har yangi kalendar yilning birinchi yanvaridan qoldirmay qozilarga hisob[2] berishlari shart deb belgilangan[3]. Mas'ul qozilar ushbu hisobotlar xususida o'z fikrlarini yozib bo'lgach, uni tasdiqlash uchun syezd qozilariga taqdim qilgan[4].

Vasiylar beparvolik va xiyonat qilgan vaqtida ularning katta va kichik ayb va gunoh ishlarini syezd qozilari so'roq qilib hukm chiqarilgan[5].

Manbalar tahlili. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti (Bundan keyin: FASHI) fondida saqlanayotgan qo'lyozma, toshbosma asarlar, materiallar tarixiy voqelikning o'zini emas, balki tarixiy voqelikni o'zida aks ettirgan manbalarni tadqiq qilishga yordam beradi. Bu manbalar ichida memuar, qo'lyozmalar, qonunlar, shariat, fiqh, odob-axloqqa oid to'plamlar,

xotira va esdaliklar ham asosiy o'rin tutadi va ular birlamchi manbalar hisoblanadi. Tadqiqotni tayyorlashda fonda mavjud chig'atoy (eski o'zbek) yozuvidagi matnlar, fors tildagi manbalaridan ham unumli foydalanildi. Bu manbalar masalaga bevosita aloqador, arxiv hujjatlarida aks ettirilgan voqealar tafsilotini mustahkamlaydi, masalaning tub mohiyatini oydinlashtiradi.

Turkiston general gubernatori general adyutont Ruzenbaxning Farg'ona muzofotig'a qilg'on safarlarini bayoni[2] (تركستان كينيرال كوبيرناتورى كينيرال ادبوتانت روزينباخ نينگ فرغانه مضافاتيغە قىلغان سفرلارى نى بيانى) asrning yozilishi haqida kirish qismida Toshkentda chiqqan Turkiston viloyatining gazetidan olib bosilganligi keltirilgan.

Mirzo Olim Maxdum hoji uzoq yillar "Turkiston viloyati gazet"i da muharrirlik qilgan mahalliy ziyolilardan bo'lib, Tarixi Turkiston (تارىخ تركستان) Tarixi Turkiston" asarining birinchi qismi 1908 – 1915-yillar davomida o'zi boshchilik qilayotgan gazetada bosilib chiqqan va 1915-yili Rossiya imperiyasi tomonidan Toshkentning bosib olinishining 50 yillik sanasi munosabati bilan alohida kitob rovida Turkiston general-gubernatori harbiy okrugi bosmaxonasida chop etilgan[3]. Ushbu asar L.A. Zimin, A.Z. Validov, P. Soliev, P.P. Ivanov, S. Jalilov, Ye.B. Bekmaxanov, A.M. Muxtorov, V.M. Ploskix, A.L. Troiskaya, R.N. Nabiev, A. Juvonmardiev, V.A. Romodin, M.K. Kutlugov, A. Tohirjonov, A.P. Qayumov, N.D. Mikluxo-Maklay, Ch.A. Stori, B.A. Ahmedov, A. Nabiyeu, va boshqalar olimlar tadqiqot olib borganlar.

Turkiston viloyatidagi xalqlarni zabt va rabt qilmoq ya'ni boshqarmog'ining nizomi (تركستان ولايتى داغى خلقلىرىنى ظبط قىلماق نظامى) [4] asarida Turkistonda mavjud bo'lgan viloyatlar, uyezdning tashkil etilishi, general-gubernator, uning noiblar, qozilar va biylarning vazifalari bayon qilingan.

Yer haqida ikki turli fikr (يەر ھاقتە ايكي) [5] risola mustamlaka davrida yer-suv masalasiga bag'ishlangan. Unda o'tkazilgan yer-suv islohati borasidagi ikki xil yondashuv yoritilgan. Risolaning "Ifodai maxsusa" qismi Rus podshosining

* Sag'ir (صغير) - hali voyaga yetmagan yetim bola.

hukmronligi davrida qonunlarni qabul qilinishiga oid ma'lumot bilan boshlanib, unda podshoning o'ziga ma'qul bo'lgan qonunlar qabul qilgani o'ziga ma'qul bo'lmaganlarida xalq manfaatini o'ylamaganligi haqida keltiriladi.

Turkiston tarixining darslari (تركستان) [6]. Asar Turkistonning chegaralari, hududining tuzilishiga oid ma'lumotlar bilan boshlanadi. Maydoni xususida muallif "uch Girmoniya davlaticha bo'lub, Ariz daryosida Itolyaning kabidir" deya ma'lumot beradi. Turkiston besh viloyatdan tashkil topgan bo'lib, ular Kaspiyorti, Sirdaryo, Yettisuv, Farg'ona (Pomir bilan), Samarqand viloyatlaridir. Ikki xonlikni ham Rusiyaga qaram o'lka sifatida eslatadi.

Turkiston viloyatida har xil xatlar va aktlarga va pattalarga marka yopishtirmoq xususidagi nizom va qoidalarining bayoni (توركستان ولايتيده هر خيل خطرگه مه ركه ياپشترماق) [7]. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkistondagi mustamlakachi ma'muriyat mahkamasi, uning xodimlariga topshiriladigan xatlarga, vasiqalarga, fuqarolarning bir-birlariga yozadigan xat, vasiqa va pattalarga marka (yorliq) yopishtirish, marka (yorliq)larni sotish, markalarni yopishtirish ustidan nazorat o'rnatish, markalarni yopishtirish borasidagi qoidabuzarliklar haqida ma'lumotlar beradi.

Natija va tahlillar: Sartiya fuqarolarining avloddan avlodga o'tgan yillar mobaynida ota bobolaridan meros sifatida qoldirib tasarruflarida kelgan mulklar mavjud bo'lgan. Vorsiy mulk egalari ijtimoiy-iqtisodiy manfaat bilan foydalanib turgan mol-mulk va yerlar o'troq yashab turgan joyning rasm-rusumlari, urf-odatlariga hamda Rossiya imperiyasi tomonidan mahalliy boshqaruvga kiritilgan qoidalariga muvofiq o'z mulklari ekanlig'i tasdiqlanadi[1].

Katta ariqlar, buloqlar, daryolar va ko'llar suvlaridan fuqarolarning foydalanmog'i bu "rus podshohning rasmig'a" (ya'ni mustamlaka qoidalariga) muvofiq bo'lgan[1].

Musulmonlar egalik qilgan yerlarida o'sgan yovvoyi daraxtlar o'zlariga, egasi bo'lmagan bo'sh yerlar podshohlikka tegishli

bo'ladi[1].

Turkiston o'lkasi hududida tobe' qilinib, podshohlikka qarashli yerlarga aylantirilgan joy fuqarolariga mazkur yerlarda chorva mollarini o'tlatishlari ta'qiqlanmagan. Hududdagi tabiiy resurslar qum, tosh va tuproqidan foydalanishlari (olishlari) mumkin bo'lgan[1]. Ammo fuqarolarning Rossiya imperiyasiga tegishli deya belgilangan bu kabi yerlardan foydalanishlari tartibini Turkiston general gubernatar belgilab berardi[1].

Jamoat qishloq fuqarolariga tegishli bo'lgan yerlardan foydalanishlari tartibi va miqdorini joyning rasm-rusumiga (mahalliy tartib-qoida) muvofiq xoh oilalar o'rtasida va xoh har bir hovli boshiga taqsim qilinib, chegaralab olgan holda foydalanishlari mumkin edi[1].

Har qaysi uy egalarining o'z tasarrufida foydalanib turgan yerlariga buyond qilgan imoratlari va ekkan daraxtlari ularning mutlaqo o'zlariga tegishli bo'lgan[1].

Har bir viloyat musulmon fuqarolari o'z yerlarini birovga o'tkazib berishi, hadya qilishi*, mulk mollarini meros qilib ketishi va shu mulklarning vorislar o'rtalarida taqsimlab berishi har qaysi yerdagi musulmonlarning o'z maxsus odatlariga muvofiq bajarilgan. Musulmon fuqarolarining mazkur yerlarini Rossiya imperiyasi tomonidan o'lkada joriy qilingan me'riy huquqlarga tayanilgan "Nizom"larda ko'rsatilgan tartibda Turkiston viloyatidagi fuqarolari olishi mumkin bo'lgan.

G'ayrjins* yerlarini begona (yoki boshqa mamlakat fuqarosi) odamlarga o'tkazib berish Rossiya qonuniga muvofiq amalga oshirilgan. Lekin bu suratda yer sotib olgan odam shu yerni sotuvchini yer sotgan vaqtda shu yerdan foydalanishi qanday belgilangan bo'lsa, sotib olgan odam ham shu tariqa foydalanishi zarur edi[1].

Xulosa. Islomiy hujjatlar xususan, qozilik mahkamasi hujjatlari ma'lum bir

* Hadya shartnomasi - ashyoni tekinga mulk qilib berish, mulk huquqini berish yoki bu majburiyatlarni olishga aytiladi.

* Bu o'rinda boshqa jinsdagi; urug'i boshqa, qabilasi boshqa ma'nosida keltirilgan.

an'analar asosida rasmiylashtirilgan va ularda qozining muhri, yozma qarori, masala yuzasidan dalili keltirilgan bo'lishi shart qilingan. Turkistonda xalq sudya(qozi)larining huquqiy me'yorlar legalizatsiyasi jarayonida ushbu holatlar saqlanib qolingani bo'lsa-da ayrim o'zgarishlar ham kuzatiladi. Masalan, hujjatlar qo'lyozma shaklda yoki yozuv mashinkasida maxsus kotiblar tomonidan yozilgan. Xat va xabarlar pochta xizmati orqali maxsus markalar yopishtirilgan holda jo'natilgan va jiddiy mazmundagi xabarnomalar so'rg'ichlangan. Rus imperiyasi

ma'muriyatiga tegishli hujjat va qog'ozlarda bosma gerb, naqshlar, hudud va tashkilot nomlari, tipografik elementlar uchraydi.

Xullas, Turkiston o'lkasida mahalliy boshqaruv tizimining taraqqiyot yo'li, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy, tarixiy merosi, ularning g'oyaviy yo'nalishlari, qozilik mahkamalari notarial laboratoriyasini chuqur o'rganish o'zbek davlatchilik tarixi, xususan, XIX asr oxiri – XX asr boshlari o'zbek xalqining huquqiy boshqaruvda milliy ruh aks etish manzarasini teran tasavvur etish imkonini beradi.

Fodalanilgan adaiyotlar ro'yxati:

1. Qonun. – Toshkent: FASHI. – Qo'lyozma № 730. – V. 10, 11, 12.
2. «Turkiston general gubernatori general adyutont Ruzenbaxning Farg'ona muzofotig'a qilg'on safarlarini bayoni» (ترکستان کینیرال کوبیرناتور کیپرال ادیوتانت روزینباخ نینگ فرغانه مضافاتیگه) (qilgan safarlari bayoni). – Toshkent: FASHI. – Qo'lyozma № 723. 44 varaq.
3. Mirzo Olim Maxdum hoji. Tarixi Turkiston (تاریخ ترکستان). – Toshkent: 1915, FASHI. – Qo'lyozma № 723. 44 varaq.
4. «Turkiston viloyatidagi xalqlarni zabt va rabt qilmoq ya'ni boshqarmog'ining nizomi» (تورکستان ولایتی ده غی خلق لارنی ضبط و ربط قیلماق یعنی باشقارماغی نینگ نظامی). – Toshkent: FASHI. – Qo'lyozma № 9542. 232 varaq.
5. «Yer haqida ikki turli fikr» (ییر حقتده ایکی تورلی فکر). – Samarqand: 1919, FASHI. – Qo'lyozma № 9441. 35 varaq.
6. Turkiston tarixining darslari (ترکستان تاریخی نگ درسلی). FASHI. – Qo'lyozma № 19222. 10 varaq.
7. Turkiston viloyatida har xil xatlar va aktlarga va pattalarga marka yopishtirmoq xususidagi nizom va qoidalarining bayoni (تورکستان ولایتیده هر خیل خطلرگه مه رکه یاپشترماق خصوصیده) (نظام و قاعیده لر بیانی). FASHI. – Qo'lyozma № 9539. 10 varaq.

1950-1980 YILLARDA SURXONDARYO VILOYATI HUNARMANDCHILIK ARTELLARI XODIMLARINING IJTIMOY AHVOLI VA SOHANI MUTAXASSISLAR BILAN TA'MINLASH

Ergasheva Sayyora Abdusoatovna,

Termiz davlat universiteti Jahon tarixi kafedrasida katta o'qituvchisi,
sergaseva223@gmail.com

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0004-1881-7200>

<https://commons.datacite.org/doi.org?query=>

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonning janubiy hududlaridan ya'ni Surxondaryo viloyatida 1950-1980 yillarda artellarda xizmat ko'rsatgan hunarmandlarning ijtimoiy ahvoli, sohaga mutaxassislar tayyorlash borasida olib

borilgan urinishlar bu sohada muammolar haqidagi fikrlar bayon etilgan. Viloyatda yoshlarni kasb-hunarga o'rgatish jarayonini tashkil etishda "ustoz-shogird" tizimida olib borilganligi va uning natijalari davriy matbuot hamda arxiv materiallari